

Aynadaki Ben: Teröre Anlam Vermenin Dayanılmaz Zorluğu

Kürşad Demirutku

dkursad@baskent.edu.tr

Eleştirel - Yaratıcı Düşünme ve Davranış Araştırmaları Laboratuvarı



Terör neden vardır? Bir insan neden teröre başvurur? Bu sorulara ekonomik, siyasi, askeri, sosyolojik veya felsefi açıklamalar getirmek mümkündür. Terörün psikolojisini anlamak için bu yazıda son yıllarda sosyal psikologların geliştirdiği Terör Yönetimi Kuramı incelenecektir (1).

Varolan tüm canlılarda bir yaşamı sürdürme içgüdüğü vardır. İnsan da diğer canlılar gibi tehditler ve belirsizliklerle dolu bir dünyaya doğar. Bu dünyayı, onun içinde olanları açıklamak ve kendini bu bütün içinde anlamlı bir yere koymak zorundadır. İnsanın pek çok canlıdan farklı olarak düşünme, imgeleme ve planlama gibi üst düzey bilişsel yetenekleri vardır. Bugünkü insan uygarlığının temeli olan bu yeteneklerden en önemlisi ise insanın kendi varlığının (benliğinin) farkına varabilmesidir. Bu soyutlama

becerisi sadece bazı gorillerde ve insanda görünen aynadaki imgenin "kendi" yansıması olduğu bilincine sahip olmamızı sağlar. Bu muhteşem farkındalık diğer canlılardan farklı olarak bir başka gerçeğin daha farkına varmamız sonucunu doğurmuştur: Yaşam sonlu, insan ölümlüdür. Yaşamı sürdürme içgüdüğü ile çelişen bu müthiş farkındalık beraberinde bir varoluş dehşeti (terörü), ölüm korkusu ve kaygısı getirir.

Yine pek çok canlıdan farklı olarak insan semboller yaratabilmekte ve evreni semboller aracılığıyla temsil edebilmektedir (nesnelere verilen isimler, ulusların bayrakları, vb.). Kurama göre inançlar, değerler, ideolojiler gibi kültürel dünya görüşleri insana dünya üzerinde fiziksel olarak erişemese de sembolik olarak ölümsüzlüğe çare olmuştur. İster dini ister ideolojik, isterse başka türlü her kültürel dünya görüşü, insanın kendi varoluşunu ve içinde yaşadığı evreni anlamlandırması için bir tanımlar bütünü sağlamaktadır. Aksi takdirde dünya ve üzerindeki her olgu kaba dökülmemiş bir su kadar şekilsiz ve kaçamaktır. Kültürel dünya görüşleri sadece bir tanımlar bütünü değildir. Bu tanımlarla birlikte insanın kendi varlığını da anlamlandıracak değerler ve kurallar içermektedir. Birey bu ölçütleri kullanarak kendi edimlerinin o dünya görüşü içinde ne derece anlamlı, iyi, kötü, değerli veya değersiz olduğu yargısına ulaşır. Bu değerlendirme süreci olumlu ise, benlik saygısı denen, benliğe karşı duyulan genel bir değerlilik duygusu oluşur. Bu duygu insanın değerli bir varoluş için olduğu anlamıyla birlikte derinlere gömmeye çalıştığı ölümlülük düşüncesini ve bundan kaynaklanan kaygıya tampon olma işlevi görür. Özetle, inançlarına ve değerlerine uygun yaşadığını düşünen insan kendine karşı iyi duygular barındırır ve bu sembolik ölümsüzlük sağlar.

Terörü Açıklamak

İnsanın yaşadığı coğrafyaların ve kültürlerin çeşitliliği elbette bunlarda doğup büyüyen bireylerin kişilik örüntülerinde, davranışlarında ve kültürel dünya görüşlerinde nüanslardan zıtlıklara kadar geniş bir yelpazede farklılaşmaya yol açabilmektedir (2). Hatta bazen bu farklılıklar daha küçük gruplar arasında bile gözlenmektedir. İnsan zihninin yaratıcılığının belgesi olan bu çeşitlilik aynı zihin içinse açık bir tehdit oluşturmaktadır. İnsan zihni birbirleriyle uyumsuz, çelişkili veya çatışmalı bilgileri aynı anda geçerli kodlayamaz. Bunun yaratacağı bilişsel çelişkiyi bir şekilde gidermek zorundadır (3). Bu çelişkinin ise benlik saygısı açısından önemli bir doğurgusu vardır. Kuramın analiz ettiği şekilde bakılacak olursa benlik saygısı, insanın geçerli olduğuna inandığı dünya görüşünün sağladığı değerleri bir standart kabul ederek kendine dair bir değerlendirme yapması sonucu ortaya çıkan bir duygudur. Başka dünya görüşleri kendi dünya görüşü ile çatışan birey için evrene yüklediği anlamın yitirilmesi tehdidi vardır. Bunun en riskli sonucu ise benliğin olumlu değerinin ortadan kalkması sonucu açığa çıkacak olan varoluşsal terör ölümlülüktür. İşte bu nedenle bireyin dünya görüşünü yanlışlayan veya onun çerçevesini belirlediği değerlere aykırı, bu değerleri alçaltıcı davranışlar sergileyen diğerlerine karşı kızgınlık, öfke, sözel veya davranışsal şiddet, en sonunda da yok etme davranışı sergilenerek, zihnin varoluşa ve benliğe yüklediği anlam korunmaya çalışılmaktadır. İşte terör bu davranışsal ifadenin en şiddetlisidir. Terör eylemleri, karşıt kültürel dünya görüşünü, onun sembollerini, en önemlisi de ölüm tehdidiyle yaşamlarını hedef aldığı için karşıtlarının varoluş kaygısını arttırmakta ve aynı şiddeti kendine çekmektedir. Savaşları ve kan davalarını bu perspektiften ele almak mümkündür.

Kuramın bakış açısından incelendiğinde terör benlik saygısı düşük, kendine ve başkalarına güvenmekte ve duygusal yakınlaşma kurmakta güçlük çeken, hoşgörü limiti sınırlı totaliter dünya görüşlerine sahip ve sembolik ölümsüzlük araçları (çocuk sahibi olma, yaratıcı üretim, dini veya spiritüel inançlar vb.) zayıf olanların daha fazla yatkın olduğu bir davranış türüdür (4). Bu tür bir örüntüye sahip bir bireyin varoluşuna tehdit olabilecek unsurları daha şiddetli tehditler olarak algılaması mümkündür. Bu durumda totaliter rejimlerin olduğu, ölümlü,

güvensizlikle, açlıkla ve müzmin savaşlarla yoğrulmuş toplumlardan teröre yatkın bireylerin yetişmesi oldukça mümkündür.

Terörü Anlamlandırma

Terör eylemleri, sadece onlara maruz kalanlarla yakınlarını değil, medya yoluyla tüm insanları psikolojik olarak etkilemektedir. Olayı yaşayanlar için ölümlerle burun buruna gelmenin yaratacağı psikolojik gerginlik travma etkileri ile belirebilecektir. Terörü toplumsal bir olay olarak televizyonlardan ve gazetelerden yaşayanların da bu ölümlerle yüzleşme deneyimi ile başa çıkmaları gerekmektedir. Teröre yakın vade içinde verilen savunmacı tepkiler, terör eyleminin travmatize edici sonuçlarını yadsıma ("Bu bizim başımıza gelmiş olamaz!"), dikkati başka işlerle dağıtma (alışveriş, alkol tüketimi, müzik dinleme, vb.), korunma içgüdüsüyle kendi içine kapanma (aşırı güvenlik takıntısı) ve güvensizliğin yarattığı kontrol yitimi duygusu ile özgürlükleri kısıtlama veya önemini az algılama olarak özetlenebilir. Uzun vadede ise daha sosyal içerikli tepkilerin belirdiğini söylemek mümkündür. Terör olayına bir değer ve anlam verme çabası, vatanseverlik ve milliyetçilik duygularının şiddetinin artması, muhalif düşünceleri baskılamak, önyargıların, kalıpyargıların, bağnazlığın şiddetlenmesi bazı saldırgan tepkilerdir. Daha çok kendi incinmişliğini, ölüm kaygısını, kültürel dünya görüşünü geçermeye yönelik uzun vade tepkiler ise yardım etme davranışında artma ve kahramanlar ve kahramanlık öyküleri yaratma şeklinde özetlenebilir (4).

Bir terör eyleminin ilk etkileri, eylemin doğası gereği insana kendi ölümü fikrini canlandırarak varoluşsal kaygıyı tetikleyecektir. Bu kaygının, toplumsal bir tehdidin yarattığı korkunun ve bunlara eşlik eden diğer olumsuz duyguların ifade edilmesi, yakınlardan, arkadaşlardan bu konuda destek alınması sarsılan benlik saygısını (özgüveni) toparlamada yardımcı olacaktır.

Sonuç olarak terör, bastırma ve yaşamımızdan olduğu kadar bilincimizden de uzak tutmaya çalıştığımız ölümlülük düşüncesinin üzerindeki örtüyü açmaktadır. Yaşadığımız toplumsal travmayı ve duygularını anlamlandırmak ise, aynadaki imgenin ben olduğunu kavramanın varoluşsal bir sonucudur.



Kaynakça

- (1) Greenberg, J., Solomon, S., ve Pyszczynski, T. (1997). Terror management theory of self-esteem and cultural worldviews: Empirical assessments and conceptual refinements. M. P. Zanna (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology* (Vol. 29, pp. 61-139) içinde. NY: Academic Press.
- (2) Triandis, H. C. (1994). *Culture and social behavior*. NY: McGraw-Hill.
- (3) Festinger, L. (1957). *A theory of cognitive dissonance*. Stanford: Stanford University Press.
- (4) Pyszczynski, T., Solomon, S., ve Greenberg, J. (2003). *In the wake of 9/11: The psychology of terror*. Washington, DC: American Psychological Association.

